

מצרימה לשבר אל יוסף^[ב] ולהלן מאגוז, וכן "כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי"^[ג] ובשמות יב, טז, וכן "ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפור פרות ולעטלפים"^[ד] ובשעה ב, כז, וכן "לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי"^[ה] ובתהלים סז, טז, וכן "לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל"^[ו] ובהושע ח, ב, וכן "זהיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגלה וחמלתי עליהם"^[ז] ובמלאכי ג, ז, ורבים כן. וענין הכתוב, אע"פ שאני אומר לך "לזרעך נתתי את הארץ הזאת" ולהלן בפסוק יח, ידוע תדע כי טרם תתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה^[ח] וגם יעבדום וענו אותם. ור"א אומר, ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות וענוי עד קץ ארבע מאות שנה מן היום הזה^[ט], ואם כן הודיעו קץ הגאולה ולא הודיעו כמה ימי הגלות^[י]. גם נכון הוא.

(יד) וגם את הגוי אשר יעבודו. "וגם לרבות ד' מלכויות, שאף הן כלין על ששעבדו את ישראל" - לשון רש"י. ועל דרך הפשט יאמר, כאשר דנתי את בניך בגלות וענוי על עון אשר חטא^[יא] גם את הגוי אשר יעבודו אדון על החמס אשר יעשו להם.

ב י ת ה י י נ

- [ב] ששיעורו: "וכל הארץ באו אל יוסף מצרימה לשבר".
- [ג] ששיעורו: "כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה הנפש ההיא מישראל".
- [ד] ששיעורו: "ביום ההוא ישליך האדם לחפור פרות ולעטלפים את אלילי כספו ואת אלילי זהבו".
- [ה] ששיעורו: "לכו שמעו כל יראי אלהים אספרה אשר עשה לנפשי". כרד"ק שם, ושלא כהתרגום ורש"י שם.
- [ו] ששיעורו: "לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך". וכ"כ רש"י ורד"ק שם.
- [ז] ששיעורו: "זהיו לי סגלה ליום אשר אני עושה וחמלתי עליהם וכו' אמר ה' צבהערה". וכ"כ ראב"ע ורד"ק שם.
- [ח] מן היום הזה (ושלא כרש"י שביאר שחשבון הד' מאות שנה הוא מלידת יצחק), כמו שביאר רבינו בשמות יב, מב "שיאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה מן היום הזה. והענין לאמר לו לא ינחלו בניך הארץ הזאת
- אשר אני נותן להם מיד, אבל יהיו גרים כמוך בארץ לא להם ארבע מאות שנה". עיי"ש ובפסוק מ' שם ביאור הענין והחשבון, שהרי רק לאחר ד' מאות ושלשים שנה מיום זה יצאו ממצרים.
- [ט] ולפי"ז אין המקרא מסורס. והיינו שלפירוש ראב"ע "גר יהיה זרעך בארץ לא להם" מדבר על זמן השעבוד במצרים, כדברי רבינו "כי גר יהיה זרעך בעבדות וענוי", כי לפירושו של ראב"ע "גר יהיה זרעך" ו"ועבדום וענו אותם" אינם שני דברים אלא דבר אחד, שזרעו יהיה גר בעבדות וענוי. אבל לפירוש רבינו "גר יהיה זרעך" ו"ועבדום וענו אותם" הם שני דברים, ו"גר יהיה זרעך" אינו ענין לגלות מצרים והשעבוד, אלא ענינו שעבשי עדיין לא ינחלו הארץ אלא יהיו גרים בה.
- [י] עיין בדברי רבינו בשמות יב, מב.
- (יד) [א] מלה"כ בהושע יב, ט. ועיין בדברי רבינו לעיל יב, י.

והנכון בעיני כי טעם וגם אע"פ שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אעפ"כ אשפוט את הגוי אשר יעבדו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי. והטעם, כמו שאמר הכתוב ובזכריה איד-טח "קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה", ואומר ובישעיה מזח "קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגו' [ב]". וכן היה במצרים, שהוסיפו להרע, כי השליכו בניהם ליאור וימרו את חייהם וחשבו למחות את שמם [ג]. וזה טעם דן אנכי, שאביא אותם במשפט אם עשו הנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם [ד]. וזהו מה שאמר יתרו ובשמות יח, ואז "כי בדבר אשר זדו עליהם", כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם. וכן "כי ידעת כי הזידו עליהם" ובנחמיה ט, [ה].

והרב נתן טעם בספר המדע ובהלכות תשובה פ"ז היה לפי שלא גזר על איש ידוע, וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר עליו בידוע. ולא נתכוננו דבריו אצלי, שאפילו גזר שאחד מכל האומות [ו] ידע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה. ומה טעם בדבריו, כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלונית מעשה מן המעשים המתירשלים ומטיל הדבר על האחרים מתעברו וחוטא נפשו [ז] והעושו יפיק רצון ממנו [ח]. וכל שכן שהכתוב אומר וגם את הגוי אשר יעבדו - שיעבדו הגוי כלו. והם הלכו מעצמם למצרים [ט]. אבל הטעם כאשר כתבתי. וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה, אמרו בואלה שמות רבה ולטח "משל למלך שאמר לבנו יעשה

ב י ת ה י י נ

אחרת ממה שדן רבינו, וע"ז תשובת הרמב"ם היא כהלכה. שרבינו דן לפוטרים משום שעשו גזירת ה' ורצונו, ואילו הרמב"ם דן לפוטרים משום שלא היתה להם בחירה כיון שהיתה גזירה. ועל שאלת הבחירה משיב הרמב"ם כראוי שאכן היתה להם בחירה. וצ"ל שקושיית רבינו היא, שאמנם תשובת הרמב"ם על הבחירה מיישבת קושי זה, אבל הרי עכ"פ עדיין יקשה שאינם ראויים לעונש כיון שעשו גזירת ה' ורצונו, ובע"כ איפוא צ"ל שא"א לפוטרים מטעם זה כיון שהוסיפו על מה שנגזר, וא"כ הרי ממילא גם שאלת הבחירה אינה שאלה, שעל התוספת ודאי היתה להם בחירה.

[ט] וא"כ אין לומר שהעונש למצרים היה כיון שכיבשום והשתעבדו בהם וזה לא היה בכלל הגזירה.

[ב] והמשך הפסוק הוא "ואתנם בידך, לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד". וכ"כ רד"ק בביאור ה"זגם" ובביאור הטעם.

[ג] וכ"כ הראב"ד בהשגות בפ"ז מהל' תשובה ה"ה בטעם השני.

[ד] וכ"פ רבינו בשמות יב, מ. ור"ל ש"דן אנכי" אין ענינו הענשה, כמו לפירוש רש"י ופירוש ראשון לעיל, אלא ענינו העמדה בדין, לשפוט ולדון אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם.

[ה] עיין בדברי רבינו בשמות שם בהרחבה. וע"ע בדבריו שם ג, ט.

[ו] לא מאומה מסויימת.

[ז] מלה"כ במשלי כ, ב.

[ח] מלה"כ במשלי ח, לה יב, ב יח, כב. ודברי רבינו צ"ב, שהרי הרמב"ם דן בסיבת פטור

עם פלוני ולא יצערנו, הלך ועשה, אע"פ שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערנו, כשנתרצה המלך לבנו גור על מצעריו הריגה, כך גור הקב"ה שיהיו ישראל משועבדים במצרים, עמדו עליהם ושעבדום בחזק, אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בהם כעבדים ויעשו צרכיכם, אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, ע"כ לשונם. ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור אינה בכלל "ועבדום וענו אותם", אבל היא עקירתם לגמרי. וכן מה שאמרו תחלה "הבה נתחכמה לו פן ירבה" ובשמות א, א, אינו בכלל עבדות וענוי. מלבד מה שהוסיפו בענוי עצמו "וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו'" ושם א, יד. והוא מה שאמר הכתוב ובדברים כו, ו "וירא את עניינו ואת עמלנו ואת לחצנו" ^א.

ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש ^א. אבל כאשר תצא הגזירה על פי נביא יש בעושה אותה דינים. כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כשנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו, כאשר אמר ביהוא ובמלכים ב' יל, "יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל". אבל אם לא שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו יש עליו העונש, כי הוא לחטא נתכוון ועבירה היא לו ^ב.

וכן הכתוב אומר בסנחריב ובישעיה יח-ו "הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו", ואמר הכתוב ושם בפסוק ו' "והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו", ועל כן הענישו בסוף, כמו שנאמר ושם

ב י ת ה י י נ

ינמצא איפוא שהטעם הראשון מוביל לטעם השני והטעם השני משלים לטעם הראשון. ומה שכתב רבינו הטעם הראשון ואע"פ שבלא"ה מביאר היטב מה שנענשו, ע"פ הטעם השני זה הוא משום שהדבר אמת שהמצרים הוסיפו להרע להם מה שלא נכלל בגזירה. ועוד, שמשמע מדברי רבינו לעיל בסוד"ה והנכון בעיני שהטעם "שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם" הוא רק משום הטעם הראשון, שהוא מדה כנגד מדה כנגד מה שבתוספת ההרעה חשבו למחות את שמם, וכמו שכתב רבינו להלן לגבי בבל, שהעניש הגדול של הכחדה בא להם משום ההוספה על הגזירה דוקא, אע"פ שבלא"ה היו נענשים משום שמה שעשו לא היה כדי לקיים

[י] כלומר, שמתבאר משם שהתביעה היתה גם על העינוי עצמו, משום שהוסיפו בעיניו.

[יא] מלה"כ ביחזקאל ג, יח.

[יב] צ"ל שכוונת רבינו היא שגם מטעם זה נענשו המצרים אע"פ שעשו גזירת ה' ורצונו, משום שלא עשו זאת לקיים גזירת ה', שהרי לא שמעו הגזירה כלל, והם לחטא נתכוונו ועבירה היא להם. ואפשר שצריך לטעם השני משום שמהטעם הראשון שהרעו יותר ממה שנגזר לא היו נענשים אלא על תוספת ההרעה ויול"ע בזה, ואילו מטעם זה שעבדום וענו אותם שלא משום גזירת ה' נענשו אף על מה שהרעו להם בשיעור מה שנגזר. ובאמת תוספת ההרעה מלמדת על עצם ההרעה שלא עשו כן לקיים גזירת ה',

בפסוק יב' "והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון ובירושלם אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו'". ואמר בו עוד ובירמיה נח-יח "שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנצר מלך בבל. לכן כה אמר ה' הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור". והנה זו ראייה שנענש מלך אשור על הרע שעשה לישראל.

והנה נבוכדנצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלים, והוא וכל עמו נצטוו על כך מפי הנביא, כמו שכתוב ושם כהטו "לכן... הנני שולח ולקחתי את כל משפחות צפון נאום ה' ואל נבוכדנצר מלך בבל עבדי והביאותים אל הארץ הזאת ועל יושביה... והחרמתים", וכתוב ושם לבכח-כטו "הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדנצר מלך בבל... והציתו את העיר באש". ואף על בית המקדש עצמו אמר ושם כונו "ונתתי את הבית הזה כשלה". והם היודעים כי מצות השם היא, כמו שאמר נבוכדנצר לירמיה ושם מב-גו "ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה", ואע"פ כן נענשו הכשדים כולם בסוף. והיה זה מפני שני טעמים, האחד שגם הוא נתכוון להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו, כמו שכתוב בו ובשעיה יג,יא "והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל", וכתוב ושם יד-ג-יד "ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו' אעלה על במתי עב אדמה לעליון", וכתוב באומתו ושם מזח "האומרה בלבבה אני ואפסי עוד", ואמר בו חבקוק ובטו "הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו'". והנה זה כענשו של סנחריב, ולכן השווים הכתוב ובירמיה נח-יח "לכן כה אמר ה'... הנני פוקד על מלך בבל ועל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור". אבל היה במלך בבל עונש אחר, שהוסיף על הגזרה והרג לישראל יותר מאד, כמו שאמר בו ובשעיה מזח "קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד". ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל, שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר ונין ונכד, ונשמדה עירו לגמרי, שנאמר ושם יג-ט-כא "והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור... ורבעו שם ציים... ושעירים ירקדו שם", ואמר בו הכתוב ובירמיה נא,יא "כי נקמת ה' היא נקמת היכלו", וכתוב ושם בפסוק לה-לו "חמסי ושארני על בבל תאמר יושבת ציון ודמי אל יושבי כשדים תאמר ירושלים. לכן כה אמר ה' הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך", ופסוקים רבים כאלה.

בית היין

גזירת ה' ורצונו. ובעיקר דברי רבינו כאן עיין בדבריו בדברים לב,מ.